HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 31
2021 ČÍSLO 1

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:
prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.; prof. PhDr. Martin Homza, PhD.; PhDr. Anton Hrnko, CSc.; Dr. phil. Beáta Katrebová-Blehová; prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.; PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.; doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.; Mgr. Ondrej Podolec, PhD.; prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; Pavel Mičianik, PhD.

Predseda/Vorsitzender/President of Board: prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:
prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.; prof. PhDr. Milan S. Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.; PhDr. Július Sopko, CSc.; doc. František Vnuk; prof. PhDr. Július Bartl, CSc.; prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v spolupráci so Slovenským historickým ústavom Matice slovenskej a Historickým odborom Matice slovenskej
Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:
Redakcia Historického zborníka
Slovenský historický ústav MS
Grösslingová 23, 812 51 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 31, jún, č. 1/2021
Almanach für Geschichte 31, Juni, N. 1/2021
Alamanac for History 31, June, No. 1/2021

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by
Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel
Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Róbert Schwandner
Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová
Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej
Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: PhDr. Klára Komorová, PhD.

Historický zborník vychádza ako vedecké periodikum dvakrát ročne.
Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientifical Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and foreign orders subscribtions accepted by the Matica slovenská Publishing House, LtD.

© Matica slovenská, Martin 2021

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10
ISSN 1335-8723
EAN 9771335872006 11

OBSAH

ŠTÚDIE

Sociálne a spoločenské pomery gréckokatolíckych duchovných v 18. storočí
Juraj Brincko 13

Ústavná listina z roku 1920 a česko-slovenské ústavné vzťahy (1920 –1948)
Bruno Čanády 28

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945
I. časť: Život na rozdelenom území
Ján Tkáč 65

TEMATICKÁ ČASŤ: Oživotvorená Matica slovenská

Vývoj legislatívnych základov Matice slovenskej
Bruno Čanády 81

Jazykový odbor Matice slovenskej v kontexte slovenskej lingvistiky medzivojnového obdobia
Július Lomenčík 110

Členská základňa Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951
Pavol Madura 123

Matica slovenská počas Slovenskej republiky 1939 – 1945
Peter Mulík 144

DOKUMENT

Cantus catholici – predslov, ktorý vytvoril národnú tradíciu Slovákov
Peter Mulík 169

Listy Konštantína Čulena Augustínovi A. Baníkovi
Róbert Letz 173

POLEMIKY

Poznámky k mediálnej konfrontácii témy Katyňský les
Dušan Kerný 183

Zápas historičky Svetlany Gerasimovovej o vedeckú pravdu. Ruská veda: nové fakty, nové poňatie
Dušan Kerný 190

MEDAILÓNY

Martin Rázus – politik džentlmen a neoblomný národovec
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman – významná osobnosť moderných slovenských dejín
Pavol Parenička 199

Prominentný slovenský historik František Vnuk 95-ročný
Jozef Rydlo 206

Za profesorom Richardom Marsinom
Peter Mulík 217
Zomrel prof. Ladislav Tajták
Zuzana Tokárová 222

RECENZIE
MULÍK, Peter. *Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách.* Martin : Matica slovenská, 2020, 247 s.
Štefan Martinkovič 227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny.* Martin : Matica slovenská, 2011, 236 s.
Radoslav Žgrada 229
PETRANSKÝ, Ivan A. *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí.* Martin : Matica slovenská, 2020, 323 s.
Ľuboslav Hromjak 232
MULÍK, Peter a kol. *Rok slovenských historických rozhodnutí.* Martin : Matica slovenská, Martin, 2020, 258 s.
Martin Garek 234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.). *Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989.* Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 s.
Júlia Čížová 239
CHMELÁR, Eduard. *Rekonštrukcia slovenských dejín.* Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 s.
Marián Tkáč 242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.). *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy.* Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.
Marta Dobrotková 248

Zoznam autorov 253

INHALT

STUDIEN

Die sozialen und gesellschaftlichen Verhältnisse der griechisch-katholischen Geistlichen im 18. Jahrhundert in der Zips
Juraj Brincko 13

Verfassungsdokument aus dem Jahr 1920 und die tschecho-slowakischen Verfassungsbeziehungen (1920 – 1948)
Bruno Čanády 28

Der 2. Weltkrieg und die Slowaken in der geteilten Wojwodina 1941 – 1945. I. Teil – Das Leben auf dem geteilten Gebiet
Ján Tkáč 65

DER THEMATISCHE TEIL: Die wieder belebte Matica slovenská

Die Entwicklung der Verfassungsurkunde der Matica slovenská
Bruno Čanády 81

Die Sprachabteilung der Matica slovenská im Kontext der slowakischen Sprachwissenschaft in der zwischenkrieglichen Epoche
Július Lomenčík 110

Die Mitgliederbasis der Matica slovenská in den Jahren 1919 – 1951
Pavol Madura 123

Die Matica slovenská während der Slowakischen Republik 1939 – 1945
Peter Mulík 144

DOKUMENTE

Cantus catholici – die Vorrede, die die nationalen Tradition der Slowaken hervorgebracht hat
Peter Mulík 169

Konštantín Čulens Briefe an Augustín A. Baník
Róbert Letz 173

POLEMIKEN

Die Bemerkungen zur medialen Konfrontazion des Gegenstandes „Katyner Wald“
Dušan Kerný 183

Der Kampf der Historikerin Svetlana Gerasimovovás um die wissenschaftliche Wahrheit. Die russische Wissenschaft: neue Tatsachen, neue Auffassung
Dušan Kerný 190

MEDAILLONS

Martin Rázus – Politiker Gentleman und unbeugsamer Patriot
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman – eine bedeutende Persönlichkeit der neuzeitlichen slowakischen Geschichte
Pavol Parenička 199
Der prominente slowakische Historiker František Vnuk 95-jähriger
Jozef Rydlo 206
Nach dem Professor Richard Marsina
Peter Mulík 217
Professor Ladislav Tajták ist gestorben (in der Beilage)
Zuzana Tokárová 222

REZENSIONEN

MULÍK, Peter: *Der Anteil des Christentums an der Formierung der Slowaken. Das Christentum als Kulturell-zivilisationsprozes in unserer Geschichte.* Martin : Matica slovenská, 2020. 247 S.
Štefan Martinkovič 227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: *Ein Geschichtsüberblick der slowakischen Schriftsprache.* Martin : Matica slovenská, 2011. 236 S.
Radoslav Žgrada 229
PETRANSKÝ, Ivan A.: *Die Ereignisse und die Persönlichkeiten der Geschichte der katholischen Kirche in der Slowakei im 20. Jahrhundert.* Martin : Matica slovenská 2020. 323 S.
Ľuboslav Hromjak 232
MULÍK, Peter et al.: *Das Jahr der slowakischen historischen Entscheidungen.* Martin : Matica slovenská, 2020 258 S.
Martin Garek 234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.): *Studenten Prolog zur Zärtlichen Revolution: Bratislava am 16. November 1989.* Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 S.
Júlia Čížová 239
CHMELÁR, Eduard: *Die Rekonstruktion der slowakischen Geschichte.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 S.
Marián Tkáč 242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.): *Das Jahr 1918 im historischen Gedächtnis der Slowakei und Europas.* Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.
Marta Dobrotková 248

Liste der Autoren 253

CONTENTS

STUDIES

Social and Societal Conditions of Greek Catholic Clergy in 18th Century
Juraj Brincko 13

Constitutional Charter of 1920 and Czech-Slovak Constitutional Relations (1920–1948)
Bruno Čanády 28

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945. Part I. Life in a Divided Territory
Ján Tkáč 65

TEMATIC PART: The Revived Matica slovenská

Changes of Matica Slovenská's Legislative Foundations
Bruno Čanády 81

Matica Slovenská Language Branch Office in the Context of the Slovak Linguistics of Interwar Period
Július Lomenčík 110

Matica Slovenská Members in the Years 1919–1951
Pavol Madura 123

Matica Slovenská During the Slovak Republic of 1939–1945
Peter Mulík 144

DOKUMENTS

Cantus Catholici—the Preface Established as a National Tradition of Slovaks
Peter Mulík 169

Letters from Konštantín Čulen to Augustín A. Baník
Róbert Letz 173

POLEMICS

Notes on the Media Confrontation of the Topic „Katyn Forest"
Dušan Kerný 183

The Historian Svetlana Gerasimova's Struggle for Scientific Truth. Russian Science: New Facts, New Concepts.
Dušan Kerný 190

PORTRAITS

Martin Rázus—Gentleman Politician and Steadfast Patriot
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman—Significant Personality of Modern Slovak History
Pavol Parenička 199

Prominent Slovak Historian František Vnuk 95 Years Old
Jozef Rydlo 206

Obituary for Professor Richard Marsina
Peter Mulík 217
Prof. Ladislav Tajták Passed Away (in Appendix)
Zuzana Tokárová 222

REVIEWS

Review of the book *Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách.* [The Role of Christianity in Moulding National Identity of Slovaks. Christianity as Cultural-Civilizational Process in our History.] by MULÍK, Peter. Martin: Matica slovenská, 2020, 247 p.
Štefan Martinkovič 227
Review of the book *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny.* [Overview of the History of Standard Slovak] by KAČALA, Ján, & KRAJČOVIČ, Rudolf. Matica slovenská: Martin, 2011, 236 p.
Radoslav Žgrada 229
Review of the book *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí.* [Events and Personalities of the History of Catholic Church in Slovakia in 20th Century] by PETRANSKÝ, Ivan A.Martin: Matica slovenská, 2020, 323 p.
Ľuboslav Hromjak 232
Review of the book *Rok slovenských historických rozhodnutí.* [Year of Slovak Historic Decisions] by MULÍK, Peter et al. Martin: Matica slovenská, 2020, 258 p.
Martin Garek 234
Review of the book *Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989.* [Student Prologue to the Gentle Revolution: Bratislava, November 16,, 1989] by HOMZA, Martin, & MIKOVÁ, Mária, & NOVOTNÝ, Milan (Eds.) Budmerice: Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 p.
Júlia Čížová 239
Review of the book *Rekonštrukcia slovenských dejín.* [Reconstruction of Slovak History] by CHMELÁR, Eduard. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 p. (modified in the Appendix)
Marián Tkáč 242
Review of the book *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy.* [The Year 1918 in the Historical Memory of Slovakia and Central Europe] by LETZ, Róbert, & MAKYNA, Pavol (Eds.). Martin: Matica slovenská, 2020, 276 p. (in Appendix)
Marta Dobrotková 248

List of Authoren 253

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945
I. časť: Život na rozdelenom území

Ján Tkáč

1. Rozdelenie Vojvodiny 1941 – 1944

Vedúce postavenie v juhoslovanskej vláde a zahraničnej politike kráľovskej Juhoslávie v rokoch 1918 – 1941 mali srbská dynastia Karađorđevićovcov a srbskí politici. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia v Juhoslávii zosilnel politický vplyv Nemecka na úkor Francúzska a Veľkej Británie. Najprv sa to prejavilo hospodárskym prenikaním Nemecka do Juhoslávie. Stalo sa tak po zavraždení juhoslovanského kráľa Alexandra Karađorđevića v roku 1934, keď na juhoslovanskú zahraničnú politiku mal veľký vplyv pronemecky orientovaný princ regent Pavle Karađorđević. Počas vlády Milana Stojadinovića v rokoch 1935 – 1939 začalo slabnúť spojenectvo Juhoslávie s Československom v rámci Malej dohody. Po voľbách, ktoré sa konali v roku 1938, princ Pavle spôsobil pád M. Stojadinovića a vytvoril novú vládu na čele s oddaným Dragišom Cvetkovićom. Aby juhoslovanská vláda upokojila Nemecko, bol za nového ministra zahraničných vecí menovaný dovtedajší juhoslovanský vyslanec v Berlíne Aleksandar Cincar-Marković. Pod vplyvom udalostí nasledujúcich po Mníchovskej dohode v roku 1938 a z obavy, aby podobný osud nestihol aj Juhosláviu, sa nová juhoslovanská vláda pokúsila dohodnúť s opozičnými Chorvátmi. Výsledkom bola dohoda medzi juhoslovanskou vládou a vedením Chorvátskej sedliackej strany na čele s Vladkom Mačekom, ktorá do dejín vošla pod názvom dohoda Cvetković – Maček, podpísaná 26. augusta 1939. Na jej základe bola vytvorená Chorvátska bánovina, ku ktorej boli pripojené ďalšie územia v Bosne a Hercegovine a mala rozsiahle právomoci. Po vypuknutí druhej svetovej vojny v roku 1939 Juhoslávia vyhlásila neutralitu. Nemecko robilo nátlak na Juhosláviu, aby sa pripojila k Osi. Juhoslovanskí vládni predstavitelia mali obavy, že ak neustúpia požiadavkám nemeckého vodcu Adolfa Hitlera, ten potom dá voľnú ruku Taliansku, Maďarsku a Bulharsku, ktoré mali územné požiadavky voči Juhoslávii. Juhoslávia najprv váhala a súhlasila s prístupom k Osi, ale až potom, ako A. Hitler sľúbil, že štáty Osi nebudú požadovať prechod pre svoje armády cez juhoslovanské územie. Následne Juhoslávia podpísala 27. marca 1941 vo Viedni protokol o pristúpení Juhoslávie k Paktu troch. Keď sa o tom dozvedala verejnosť v Juhoslávii, začali protesty a demonštrácie, najmä v Belehrade a Srbsku. V noci z 26. na 27. marca uskutočnila skupina probritských dôstojníkov štátny prevrat, internovala princa Pavla, vyhlásila syna kráľa Alexandra Petra za plnoletého a novým predsedom vlády sa stal generál Dušan Simović. Nová vláda sa snažila nadviazať spoluprácu s V. Britániou a USA a Nemecko uisťovala o tom, že dohoda zostáva

v platnosti. Ale A. Hitler sa hneď rozhodol zaútočiť na Juhosláviu a zainteresoval do útoku aj Taliansko, Maďarsko a Bulharsko.

Útok štátov Osi na Juhosláviu začal ráno 6. apríla 1941. Po krátkom odpore juhoslovanská armáda 17. apríla kapitulovala. Juhoslávia bola obsadená a rozdelená medzi Nemecko, Taliansko, Maďarsko, Bulharsko. Na území Chorvátska, Bosny a Hercegoviny vytvorili Nezávislý chorvátsky štát kontrolovaný Nemeckom a Talianskom. Podobne bola rozdelená Vojvodina: Báčka bola pripojená k Maďarsku, Banát k Srbsku pod nemeckou kontrolou a Sriem k Nezávislému chorvátskemu štátu. Počas tzv. aprílovej vojny v roku 1941 bola Vojvodina obsadená bez väčších bojov a na jeseň 1944 sa okupačné jednotky väčšinou stiahli skôr, ako tam dorazili príslušníci formujúcej sa juhoslovanskej armády alebo sovietska armáda. Väčšie vojnové operácie okrajovo zasiahli Sriem začiatkom roku 1945. Sporadické partizánske boje prebiehali za okupácie iba v Srieme. Vojvodina tak bola ušetrená od vojnového ničenia. Styky medzi Slovákmi v Báčke, Banáte a Srieme boli prerušené. Vzhľadom na to, že prestali vychádzať takmer všetky publikácie vojvodinských Slovákov a mnohé dobové pramene boli v tom čase stratené, ako aj skutočnosť, že sa počet kultúrnych aktivít rapídne znížil, je ťažšie vykresliť život vojvodinských Slovákov počas vojnových rokov 1941 – 1945.

2. Slováci v Báčke súčasťou hortyovského Maďarska

Po nemeckom útoku na Juhosláviu vyhlásilo hortyovské Maďarsko v noci z 10. na 11. apríla 1941 vojnu Juhoslávii a začalo obsadzovať Báčku.[1] Južná Báčka bola obsadená 13. apríla 1941. K postupujúcej maďarskej a nemeckej armáde sa pripájali Nemci z dedín v južnej Báčke.[2] Zo začiatku bola Báčka pod správou južnej maďarskej armády. Na základe rozhodnutia maďarského parlamentu o *„znovuprinavrátení južných území ku korune sv. Štefana“* zo 16. augusta 1941 bola Báčka pripojená k uhorskej Báčsko-bodrockej župe, do ktorej patrila pred rokom 1918. Maďarské občianstvo bolo vrátené všetkým, čo boli maďarskými občanmi pred 26. júlom 1921 a stratili ho v dôsledku Trianonskej mierovej zmluvy. Všade bol dosadený nový úradnícky aparát, aj keď maďarská ústava zaručovala miestne volenú samosprávu. Všetky názvy obcí a miest boli pomaďarčené, dokonca aj tie, ktoré predtým nikdy nemali maďarský názov. Na území Báčky mohli pôsobiť len maďarské politické strany. Z menšín nepodliehala žiadnym obmedzeniam iba nemecká menšina. Niekoľko tisíc miestnych Nemcov odišlo do SS jednotiek. Mnoho prisťahovaných Srbov po roku 1918 bolo vysťahovaných, tisíce obyvateľov bolo internovaných. Po rozvoji odbojového partizánskeho hnutia v susednom Srieme začala maďarská vláda koncom roku 1942 zavádzať vojenskú správu v Báčke.[3]

Úradným jazykom sa po vyše dvadsiatich ôsmich rokoch opäť stala maďarčina. Maďarsko sa snažilo pomaďarčiť znovuzískané územie a povzbudiť maďarský vlastenecký

---

[1] SIRÁCKY, Ján. Od partizánskych oddielov k vojenským brigádam. In *Slováci v zahraničí 11*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 12-13.

[2] FEKETE, Samuel. Dejiny písané krvou. Z dejín oslobodzovacieho hnutia v Hložanoch 1941 – 1945. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*. Hložany : MS Hložany, 1986, s. 103-105.

[3] ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 452. ISBN 80-7106-266-9.

duch miestnych obyvateľov. Prejavilo sa to aj verejným slávením maďarských sviatkov. Napríklad už poslednú májovú nedeľu v roku 1941 (25. mája) sa v báčskych dedinách konal *„hósök napja“*, čiže deň hrdinov, teda pamiatka na vojakov, ktorí zahynuli vo vojne. V Petrovci kázal biskup po maďarsky a na záver sa spievala hymna *„Isten áldd meg a magyart“* (Boh žehnaj Maďarom). Slávnosť sa konala za účasti úradov a armády. V Hložanach farár Samuel Širka odbavil *„hösok napja“* pred kostolom pri pomníku padlých Hložančanov v prvej svetovej vojne. Kázal po maďarsky, spievala sa maďarská hymna a pieseň z Tranoscia *Zlatého slunce krásny běh*.[4]

Po obsadení boli viacerí Slováci na juhu Báčky internovaní. Boli medzi nimi profesori petrovského gymnázia Andrej Sirácky a Michal Topoľský, spisovateľ Ján Čajak, hložiansky notár Jozef Marčok a ďalší. Podľa údajného vyjadrenia maďarských dôstojníkov by sa nič nestalo, keby ich neudali miestni Slováci, lebo väčšina z nich bola internovaná na základe udania miestnych Slovákov. Tí žiadali aj zatvorenie slovenského gymnázia v Petrovci, lebo *„lebo vraj sa im tam iba popánšťuje mládež, hubí sa, odcudzuje od hrudy“*. Slovenský evanjelický biskup z Petrovca Samuel Štarke, ktorý bol v máji 1941 v Budapešti, *„intervenoval za internovaných Slovákov a bolo mu sľúbené aj to, že sa tunajší profesori môžu uplatniť na Slovensku.“*[5]

Nová maďarská správa si vynucovala poslušnosť a utláčala najmä srbské obyvateľstvo, ktoré personifikovalo bývalú Juhosláviu a voči ktorému uplatňovala *„najostrejšie represálie“*. Vo vzťahu ku Chorvátom, Slovákom a Rusínom maďarské úrady spočiatku taktizovali s úmyslom oddeliť ich od Srbov a získať pre svoje ciele, respektíve, rýchlo ich asimilovať.[6] V čase *„krvavých a zlopovestných razií“*, ktoré v zime 1941/42 uskutočnilo maďarské vojsko v Novom Sade, Čurugu a Žablji, sa 28. januára 1942 razie začali aj v slovenskom Petrovci, *„ktorý od väčšej pohromy zachránila vtedy len náhoda, totiž skutočnosť, že tieto k zverským perzekúciám náchylné jednotky boli náhle z Báčky odvolané“*.[7] Po prvých prejavoch odporu, ktoré sa v slovenských obciach prejavili na jeseň 1941, maďarská okupačná správa zostrila režim. V obciach južnej Báčky Petrovec, Pivnica, Hložany, Kulpín a Kysáč bolo niekoľko desiatok osôb zatknutých za protištátnu činnosť. Niektorí boli popravení, ďalší odsúdení na dlhoročné väzenie.[8] Väčšina zatknutých bola pre nedostatok dôkazov prepustená. Zatýkania, aj keď v menšom meradle, pokračovali aj v priebehu rokov 1942 – 1943.[9] Akcie maďarskej vojenskej správy mali nielen potrestať vinníkov protištátnej činnosti, ale aj zastrašiť obyvateľstvo. Celková situácia v Báčke bola od roku 1942 do polovice roka 1944 na vojnové pomery pokojná. V niektorých dedinách boli okrem maďarských vojakov aj nemeckí. Protichodné záujmy a rozpory medzi maďarskými a nemeckými vojakmi paradoxne dopomohli k tomu, že nedošlo k väčším represiám voči miestnemu obyvateľstvu. Mnohí báčski Slováci museli narukovať

[4] VEREŠOVÁ, Katarína. Keď Slováci Slovákov udávali. In *Hlas ľudu* [online]. [cit. 2021.3.01.] Dostupné na internete: <https://hl.rs/ked-slovaci-slovakov-udavali/>.
[5] VEREŠOVÁ, ref. 4.
[6] SIRÁCKY, ref. 1, s. 14.
[7] KMEŤ, Martin. Zpráva školskej sekcie. In *Náš život*, 1936, roč. 4, č. 2, s. 79.
[8] SIRÁCKY, ref. 1, s. 17-18.
[9] FEKETE, ref. 2, s. 91-102.

do maďarskej armády, prípadne boli neskôr ako maďarskí vojaci prevelení na ruský front. Niektorí z nich ako napríklad môj dedo Štefan Chlpka z Hložian (ročník 1920) najprv narukoval do juhoslovanskej armády. Po obsadení Báčky Maďarskom musel narukovať do maďarskej armády a 13. októbra 1941 nastúpil do kasární v Tornali (dnešné Slovensko). Vojenskú službu potom striedavo absolvoval v kasárňach v Berettyóújfalu, Bánréve, Nagyvárad (dnešná Oradea v Rumunsku) a v Budapešti. V januári 1943 bol prevelený na ruský front. Nasledujúce obdobie bol v Haliči v Karpatoch. 2. novembra 1944 sa pri Čope pri rieky Tise vzdal postupujúcej Červenej armáde. V sovietskom zajatí v tábore Pravdinsk pri meste Gorkij (dnešný Nižný Novgorod) bol do novembra 1945. Domov zo zajatia sa vrátil až po skončení vojny 28. novembra 1945. A potom po vojne musel narukovať tretíkrát, tentokrát do socialistickej juhoslovanskej armády.

Postavenie Slovákov v Báčke sa po pripojení k Maďarsku v porovnaní so situáciou v Juhoslávii zhoršilo. Na druhej strane Slováci v Báčke spojil svoje sily so Slovákmi, ktorí žili na územiach bývalého južného Slovenska, ktoré v rokoch 1938 – 1939 zabralo Maďarsko. Počas sčítania obyvateľov vo februári 1941 sa maďarské úrady snažili výsledky sčítania zmanipulovať takým spôsobom, aby sa administratívne znížil počet Slovákov. V tom čase sa v Maďarsku začala formovať skupina predstaviteľov slovenskej menšiny, z ktorej v roku 1941 vznikla Strana slovenskej národnej jednoty. Tá sa snažila monitorovať priebeh sčítania a potom informovala o najkrikľavejších prípadoch manipulácie sčítania maďarskú vládu a vyslanectvo Slovenskej republiky v Budapešti. Popri Nových Zámkoch sa začiatkom 40. rokov začalo formovať centrum slovenského života v Košiciach. Hlavným predstaviteľom slovenskej menšiny v Maďarsku sa stal košický profesor a chemik Emanuel T. Böhm. V lete 1941 predložil maďarskej vláde memorandum, *„v ktorom ju upozorňoval na útlak a krivdy páchané na slovenskej menšine. Žiadal aby maďarská vláda skončila s politickou, kultúrnou a hospodárskou diskrimináciou Slovákov“*. Nečakajúc na súhlas maďarskej vlády a po dohode s vládou Slovenskej republiky, oznámil 21. augusta 1941 založenie Strany slovenskej národnej jednoty a stal sa jej predsedom. Podpredsedom strany sa stal Jozef Kelemen. Strana slovenskej národnej jednoty v Maďarsku nebola skutočnou stranou, ale skôr hnutím, ktorá združovala rôzne politické a ideové platformy v horthyovskom Maďarsku. Boli v nej zastúpení Slováci z obsadených území južného Slovenska, trianonského Maďarska a z Báčky. Z Báčky to boli profesori petrovského gymnázia Andrej Sirácky a Michal Topoľský, spisovateľ Ján Čajak ml., Samuel Šeprák a ďalší. V rokoch 1941 – 1942 Strana slovenskej národnej jednoty zaslala maďarskej vláde celkovo tri memorandá.[10] Najvýznamnejšie z nich bolo memorandum z 13. júna 1942, ktoré predseda strany E. T. Böhm adresoval predsedovi vlády Miklósovi Kállayovi. V memorande uviedol konkrétne prípady o prenasledovaní, diskriminovaní a šikanovaní Slovákov vo verejnom živote, kultúre, školstve, náboženstve a sociálnej oblasti. Prílohami memoranda boli štatistické údaje týkajúce sa situácie slovenských verejných škôl v Košickom a Novozámockom okrese a v Sedmohradsku. Nasledovala príloha obsahujúca zoznam sťažujúcich sa robotníkov, ktorí boli prepustení

[10] BOBÁK, Ján. *Slováci v Maďarsku (1918 – 1945)*. Bratislava : Kubko Goral, 1998, s. 40-48. ISBN 80-88858-05-4.

zo zamestnania. Najrozsiahlejšia príloha sa týkala Slovákov v Košickom okrese, ktorí sa v roku 1938 zúčastnili na mobilizácii v Česko-Slovensku a maďarské úrady im zrekvirovali kone, potom Slovákov, ktorým bola odobratá pôda, ktorú získali v rámci pozemkovej reformy v ČSR, a potom Slovákov v Báčke, ktorým maďarské úrady odobrali pôdu získanú v rámci pozemkovej reformy v Juhoslávii. Posledná príloha sa týkala Slovákov, ktorí požadovali vyplatenie vojenskej podpory.[11]

Matica slovenská v Juhoslávii, založená v roku 1932 so sídlom v Petrovci, nebola maďarskými úradmi zakázaná, ale v rokoch 1941 – 1946 nevyvíjala žiadnu činnosť. Jednotliví členovia vedenia Matice slovenskej spolupracovali so Stranou slovenskej národnej jednoty.[12] O Petrovec, ktorí bol kultúrnym centrom Slovákov v Báčke, začal prejavovať záujem provládny Uhorskokrajinský vzdelávací spolok slovenský, ktorý sa pokúšal zaujať miesto paralyzovanej Matice slovenskej. Zásluhou funkcionárov tohto spolku Antala Kadleca a Eduarda Ghéczyho-Hudeca bola časť vedenia Matice slovenskej internovaná alebo bola pod policajným dozorom. Pre svoje ciele získali na svoju stranu majiteľa miestnej konopnej fabriky Pavla Majeru, od ktorého bolo závislých niekoľko chudobných rodín. P. Majera sa stal predsedom miestnej organizácie spolku. Cieľom spolku bolo *„zatiahnuť Slovákov do služieb vládnej Strany maďarského života (Magyar Élet Pártja) a v konečnom dôsledku oslabovať pozície a činnosť Strany slovenskej národnej jednoty v Maďarsku“*.[13]

Po obsadení Petrovca sa budova gymnázia, ktorej výstavbu financovalo aj predvojnové Československo, stala vojenským strediskom. Zariadenie gymnázia bolo zdemolované. Profesori petrovského gymnázia A. Siracky, M. Topoľský, J. Čajak ml. a Ivan Križan boli od 20. mája do 17. júna 1941 väznení a vyšetrovaní v Novom Sade. A. Siracky bol potom väznený do konca júla 1941 v Báčskej Topole. Po prepustení boli všetci pod policajným dozorom. Srbskí profesori, ktorí predtým narukovali do juhoslovanskej armády, boli z Bačky vypovedaní. Riaditeľ gymnázia Stanko Dragosavljević musel 24. apríla 1941 odovzdať archív školy zástupcovi Michalovi Rapošovi. Maďarská školská správa so sídlom v Novom Sade rozdelila 300 žiakov gymnázia na osem tried.[14] V máji 1941 bolo petrovské gymnázium pretvorené na uhorsko-kráľovské štátne gymnázium so slovenskou vyučovacou rečou.[15] Od 26. mája do 28. júna zaviedli pre 1. až 7. ročník *„školské zamestnávanie žiactva“*, ktoré trvalo 2-3 hodiny denne. *„Hlavným bodom programu malo byť odriekanie maďarského revizionistického vyznania ‚hiszegy‘ a prísna disciplína prevýchovy na nové poriadky“*. Školský rok 1940/41 bol ukončený maturitnou

---

[11] BÖHM, T. Emanuel. The Slovak minority in Hungary A memorandum of 1942. In *Slovak studies XVI*. Cleveland – Rome : Slovak Institute, 1976, s. 55-118.

[12] X. výročná správa Matice slovenskej vo FĽR Juhoslávii na rok 1945-46. In *Náš život*. 1946, roč. I (IX), č. 3-4, s. 172.

[13] SIRÁCKY, ref. 1, s. 16-17.

[14] KMEŤ, Ján. Päťdesiat rokov slovenského gymnázia v Petrovci. In *Pamätnica – Päťdesiat rokov slovenského gymnázia v Petrovci*. Báčsky Petrovec : Slovenské gymnázium v Petrovci, 1969, s. 79-80.

[15] BENCSIK, Eugen. *Ročnica uh. Kráľ. Štátnej koedukačnej meštianky so slovenskou vyuč. rečou a s ňou spojeného gymnaziálneho naukobehu Petrőc pre 1942 – 43. školský rok*. Kassa : Nyomta a „grafika“ könyvnyomda, 1943, s. 16.

skúškou, ku ktorej nebol pripustený jeden český žiak. V školskom roku 1941/42 sa na ústave nevyučovalo, lebo budova gymnázia bola opäť obsadená maďarskou armádou. 6. októbra 1942 vyslalo maďarské ministerstvo školstva do Petrovca mimoriadnu komisiu, ktorá mala založiť Uhorsko-kráľovskú štátnu koedukačnú meštianku so slovenskou vyučovacou rečou,[16] ktorá zahŕňala iba nižšie triedy gymnázia.[17] S ňou bol spojený *„gymnaziálny naukobeh"*, v ktorom boli žiaci vyšších tried bývalého gymnázia,[18] teda tí, čo v dôsledku vojny a okupácie nemohli skončiť svoje stredoškolské vzdelanie. *Naukobeh* mal postupne zaniknúť. Výučba na meštianke začala 3. novembra 1942 a trvala do 28. augusta 1943 a na *„gymnaziálnom naukobehu"* až do 23. septembra 1943.[19] Za riaditeľa bol vymenovaný bývalý riaditeľ zenťanskej dievčenskej meštianky Eugen Bencsik, ktorý prevzal správu školy 29. júla 1943.[20] Na gymnáziu pôsobili bývalí slovenskí, ale už aj maďarskí profesori. Koncoročné skúšky skladali pred skúšobnými komisiami košického gymnázia od 24. septembra do 2. októbra 1943. Potom začal školský rok 1942/43, počas ktorého boli v dôsledku nedostatku kuriva predĺžené zimné prázdniny na takmer dva mesiace (od 20. decembra 1942 do 10. februára 1943). Školský rok na meštianke skončil predčasne už 1. apríla a na *„naukobehu"* 13. mája 1944. Od 19. do 25. mája boli koncoročné a maturitné skúšky pred komisiou košického gymnázia. Po skončení školského roka 1943/44 sa viac nevyučovalo. Na gymnáziu zostal iba riaditeľ E. Bencsik. Po odchode maďarskej správy v októbri 1944 prevzal správu gymnázia petrovský národnooslobodzovací výbor. Počas maďarskej správy počet žiakov meštianskej školy a *„naukobehu"* klesol. Chýbali slovenskí žiaci z Banátu a Sriemu. Asi štvrtina žiakov *„naukobehu"*, prevažne Petrovčanov, z neho vystúpila. Na meštianke pôsobili aj profesori pochádzajúci z južných, Maďarskom obsadených oblastí Slovenska, ktorí predstavovali *„nový poriadok"*. Tí vyučovali tzv. hlavné predmety. Slovenskí profesori boli v tomto období iba *„akýmisi inštruktormi v podstate súkromných žiakov, ktorí svoje koncoročné skúšky skladali pred skúšobnými komisiami košického gymnázia"*.[21]

Kníhtlačiareň v Petrovci, založená v roku 1919 pracovala aj počas vojny. Jej vydavateľská činnosť sa obmedzila na vydávanie *Národného kalendára*, ktorý redigoval vtedajší správca kníhtlačiarne Michal Labáth.[22] Kalendár bol dostupný iba pre Slovákov v Báčke. Vytratila sa z neho *Kronika nášho národného života*, v ktorej sa písalo o rôznych podujatiach Slovákov v Báčke, Banáte a Srieme. V čase pripojenia Báčky k Maďarsku kalendár obsahoval články o dejinách Uhorska a Maďarska, propagandistické články

[16] KMEŤ, ref. 14, s. 82.
[17] BENCSIK, ref. 15, s. 16.
[18] BENCSIK, Eugen. *Ročnica uh. Kráľ. Štátnej koedukačnej meštianky so slovenskou vyuč. rečou a s ňou spojeného gymnaziálneho naukobehu Petrőc pre 1943 – 44. školský rok*. Petrőc : Könyvnyomda B. T., 1944, s. 17.
[19] KMEŤ, ref. 14, s. 84.
[20] BENCSIK, ref. 15, s. 17.
[21] KMEŤ, ref. 14, s. 84-88.
[22] BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude. Krajanské kalendáre v rokoch 1880-1975 ako prameň k poznaniu dejín zahraničných Slovákov. In *Slováci v zahraničí 13*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 26-27.

o situácii na frontoch a rôzne cestopisné a vedecké články.[23] Počas vojny tlačiareň v Petrovci netlačila ani nezávislé noviny *Národná jednota*. Posledné číslo *Národnej jednoty* vyšlo ešte deň pred útokom na Juhosláviu 5. apríla 1941, v ktorom redakcia oznamovala: *„Ťažké časy, v ktorých žijeme, postavili nás pred nerozriešiteľnú úlohu. Národnú jednotu, pre príčiny a dôvody ležiace mimo nás, musíme predbežne zastaviť... Ďalší vývoj udalostí nám ukáže, či zastavenie Národnej jednoty je len dočasné, alebo trvalé...“* Vojensko-správne maďarské úrady v Báčke zakázali ďalej vydávať nielen *Národnú jednotu*, ale aj ďalšie časopisy ako napríklad časopis Matice slovenskej *Náš život* a evanjelické časopisy *Evanjelický hlásnik* a *Nádej*.[24] Určitou kompenzáciou zaniknutej *Národnej jednoty* bol týždenník *Slovenská jednota*, ktorý bol ústredným orgánom *„strany Slovenskej národnej jednoty v Uhorsku“*. Do marca 1942 vychádzal v Nových Zámkoch[25] a potom v Budapešti.[26] Začiatkom septembra 1941 bola v Petrovci zriadená filiálna redakcia a administrácia *Slovenskej jednoty*.[27] Ako redaktori *Slovenskej jednoty* z Báčky pracovali J. Čajak ml. (1942 – 1944 v Budapešti),[28] A. Sirácky (1942 – 1943 v Budapešti),[29] M. Topoľský (1942 – 1943 v Budapešti).[30] A. Sirácky a M. Topoľský po druhej svetovej vojne emigrovali do Československa a stali sa rektormi Univerzity Komenského v Bratislave.

Slovenská banka úč. spol. v Petrovci, ktorej vznik siaha do roku 1896, pôsobila aj počas maďarskej správy. Mala filiálku v Pivnici a zastupiteľstvo v Selenči. Bývalé filiálky v Novom Sade a Kysáči zrejme zanikli. Aj za okupácie bol riaditeľom banky Ing. Ivan Grúnik z Petrovca. Vo svojej činnosti sa zameriavala *„hlavne na kontakty so sporiteľmi“*. Prijímala vklady na vkladné knižky od 1 pengő a viac. *„Príjem alebo výplatu, pri každom vkladaní alebo vyplácaní, potvrdzovali dvaja úradníci banky. Zúrokovanie vkladov sa začínalo od vloženia nasledujúceho dňa a trvalo do dňa vybrania. Úroky sa pripisovali k istine 30. júna a 31. decembra každého roku a znovu sa zúrokovali i bez predloženia vkladnej knižky.“* Majiteľom vkladnej knižky sa vyplácali aj istiny, aj úroky. Výber nebol obmedzený. Banka poskytovala aj pôžičky a vykonávala aj iné finančné transakcie.[31]

Rozdelenie Vojvodiny počas vojny spôsobilo rozdelenie slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii. Banátsky a sriemsky seniorát boli oddelené. Na základe pozvania biskupa banského dištriktu Alexandra Raffaya bol v máji 1941 v Budapešti slovenský biskup

---

[23] *Národný kalendár* vydaný v Petrovci. Ročníky 1942 a 1943.
[24] SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 2002, s 253. ISBN 80-7090-546-8.
[25] *Slovenská jednota*. 1942, roč. 4, č. 10, s. 4.
[26] *Slovenská jednota*. 1942, roč. 4, č. 11, s. 8.
[27] Chýrnik. In *Slovenská jednota*. 1941, roč. 3, č. 36, s. 3.
[28] ČAJAK, Ján. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) I. zväzok A-D.* Martin : Matica slovenská, 1986, s. 394.
[29] SIRÁCKY, Andrej. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. zväzok R-Š.* Martin : Matica slovenská, 1992, s. 265. ISBN 80-7090-216-7.
[30] Prof. PhDr. Michal Topoľský. In *Osobnosti.sk* [online]. [cit. 2020.2.26.]. Dostupné na internete: <https://www.osobnosti.sk/osobnost/michal-topolsky-966>.
[31] KRIVÁK, Miroslav. Slovenská sporiteľňa a jej predchodcovia I. časť. In *PETROVEC. 250 rokov príchodu Slovákov do Petrovca 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 735-736. ISBN 86-81945-13-0.

Samuel Štarke. Slovenská evanjelická cirkev v Juhoslávii mala byť zrušená a slovenskí evanjelici v Báčke pripojení k banskému dištriktu v Budapešti. Podobne to malo byť aj s nemeckými evanjelikmi v Báčke. Niektorí nemeckí farári boli osobne u biskupa A. Raffaya a povedali mu, že ho neuznávajú za biskupa. Vzťahy medzi nemeckými a maďarskými evanjelikmi v Báčke boli napäté.[32] Nakoniec sa ku báčskym slovenským evanjelickým zborom pripojili aj maďarské zbory v Starom Bečeji, Subotici, Novom Sade a Sombore. Báčsky seniorát bol pripojený k banskému dištriktu. Báčskym seniorom aj naďalej zostal hložiansky farár Samuel Širka. V roku 1944 sa pre chorobu vzdal úradu a vystriedal ho kysáčsky farár Pavel Turčan. Biskup Samuel Štarke prestal byť úradujúcim biskupom slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii a zostal len titulným biskupom.[33] Pôsobenie ostatných menších protestantských denominácií (tzv. sektárov), ktorých bolo v slovenských dedinách na vtedajšiu dobu dosť, bolo maďarskými úradmi zakázané.

3. Slováci v Banáte pod správou nacistického Nemecka

Banát bol obsadený v priebehu niekoľkých dní nemeckou armádou a moc v mestách a dedinách prevzali domáci Nemci, tzv volksdeutscheri. Banát bol oficiálne súčasťou Srbska, ale mal zvláštny status, ktorý zaisťoval *„... rozhodujúci vplyv miestnych Nemcov, združených v Švábsko-nemeckom kultúrnom zväze. Na správe Banátu sa podieľala aj maďarská menšina a na nižšom stupni aj miestni Rumuni.“* Banátski Nemci tvorili neskôr základ divízie SS Prinz Eugen. Ďalšie tisíce Nemcov slúžilo v jednotkách nemeckej pomocnej polície. Banát si Nemci ponechali z rôznych dôvodov. Na toto územie si robili nárok aj Maďarsko a Rumunsko a Nemci ho sľubovali obom stranám. Podľa predstáv niektorých nacistov sa mal Banát, ktorý bol nazývaný *„Potravinovým košom Európy“*, stať v budúcnosti súčasťou nemeckej zahraničnej župy Eugenia, podľa princa Eugena Savojského, ktorý v týchto krajoch voľakedy bojoval proti Turkom. [34]

Väčšina dedín, kde mali Slováci väčšinu, bola počas aprílovej vojny obsadená bez boja. 9. apríla 1941 vstúpili nemecké jednotky do Padiny[35] a 11. apríla do Kovačice.[36] V tom čase boli obsadené aj ostatné dediny v Banáte. Obecnú moc prebrali domáci Nemci tzv. Volksdeutscheri, ktorí vytvorili nové obecné úrady tzv. Gemeideamti. V Padine prebrali moc ešte pred vstupom nemeckých jednotiek 8. apríla a Gemeideamt zriadili koncom apríla 1941. Dovtedajší obecní úradníci museli odstúpiť.[37] Nemecká správa v Kovačici sa konsolidovala 14. apríla. Podozrivé osoby boli žalárované a odvedené do koncentračných táborov.[38] Keď do Kovačice vstúpili nemecké vojská, miestni Nemci v policajnej uniforme

---

[32] VEREŠOVÁ, ref. 4.

[33] ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. In *Pamätnica. Päťdesiat rokov samostatnosti Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. 1921 – 1971*. Nový Sad : Biskupský úrad Slov. evanj. a. v. cirkvi v Juhoslávii, 1971, s. 45.

[34] ŠESTÁK, ref. 3, s. 448.

[35] ROHÁRIK, Pavel. Padina za druhej svetovej vojny 1941 – 1945. In *Padina 1806 – 1996, zborník prác*. Padina : Miestny odbor Matice slovenskej v Padine, 1996, s. 57. ISBN 86-901823-1-4.

[36] BABIAK, Ján. Prvých 150 (k)rokov. In *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 71. ISBN 86-903911-0-X.

[37] ROHÁRIK, ref. 35, s. 57-60.

[38] BABIAK, ref. 36, s. 71.

a so zbraňami prevzali moc v Kovačici a pripojili sa k nim aj niekoľkí Kovačičania. Mali zoznam 28 osôb, ktoré plánovali zatknúť. Boli to Židia, *„revolučne orientovaní ľudia a poprední občania"*. Po krátkom väznení ich prepustili. Niektorí sa museli každý deň hlásiť na obecnom úrade.[39]

Medzi prvé obete vojny patril aj evanjelický kaplán Štefan Valent-Šubarov. Od roku 1939 bol kaplánom v Hajdušici, kde okrem Slovákov žili aj Nemci. Ešte v roku 1940 prichytil dvoch nemeckých študentov z Nemecka, ako zakresľujú do mapy orientačné body. Š. Valent ich nahlásil úradom. Obaja študenti boli zatknutí a potom prepustení, na čo sa vrátili do Nemecka. Po útoku na Juhosláviu sa v Hajdušici objavili obaja študenti v nemeckých SS uniformách a Š. Valenta odvliekli za dedinu a zastrelili.[40] 25. mája 1941 bol v Pančeve zatknutý popredný predstaviteľ Matice slovenskej v Juhoslávii, slovenský advokát, politik a pročeskoslovensky orientovaný Janko Bulík, ktorý bol umučený v Mauthausene 30. januára 1942. Odbojové hnutie proti okupácii, ktoré vzniklo v lete 1941, sa Nemcom podarilo rýchlo spacifikovať. Mnohí zatknutí odbojári boli odsúdení na dlhoročné väzenie alebo popravení. Zatýkanie a väznenie komunistov pokračovalo sporadicky aj ďalej v rokoch 1941 – 1943.[41] Obdobie okupácie Banátu bolo celkovo od konca roku 1941 do leta 1944 pokojné.

Mnohí Slováci, ktorí predtým slúžili v juhoslovanskej armáde, boli odvlečení do zajateckých táborov v Rumunsku a Nemecku. Padinčania museli pracovať na majetkoch nemeckých veľkostatkárov. Keď miestni Nemci odišli do SS divízie Prinz Eugen, tak Slováci museli ísť na nútené práce do ich domácností. *„Voči Slovákom sa Nemci správali nepriateľsky a stále sa vyhrážali, že ešte príde zúčtovanie. Miestne úrady sa správali surovo a Slovákov posmešne nazývali ‚benešovcami'."*[42]

V júli a v auguste 1941 bola väčšina Slovákov slúžiacich v juhoslovanskej armáde prepustená. Po rozbití ilegálneho hnutia odporu v Kovačici v roku 1941 sa okupačná správa snažila získať na svoju stranu banátskych Slovákov, *„využívajúc pritom existenciu slovenského štátu a návštevy jeho diplomatických predstaviteľov v Belehrade a v slovenských dedinách"*. Keď sa im tieto akcie nevydarili, tak sľubovali zvýšený prídel potravín, viac priemyselného tovaru.[43] V roku 1942 propagovali odchod Slovákov do armády Slovenskej republiky. Nemci a Maďari iniciovali v Kovačici nábor Slovákov do Hlinkovej gardy, do ktorej sa prihlásilo iba málo osôb. V obciach, kde žili Slováci, ako napríklad v Kovačici a v Padine, sa konal nábor do jazdeckej *„HYPO polície"*, ktorá mala udržiavať poriadok v obciach. V Kovačici sa do nej prihlásilo 82 osôb[44] a v Padine 87 osôb, prevažne z chudobných rodín. V Padine si to nasledujúci deň 17 mužov rozmyslelo.

---

[39] JONÁŠ, Ján. Vo vojnách a mieri. In *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 79. ISBN 86-903911-0-X.

[40] SKLABINSKÝ, Samuel. Štefan Valent – Šubarov. In *Spomienky na účasť Slovákov v NOB*. Nový Sad : Obzor, 1969, s. 329.

[41] JONÁŠ, ref. 39, s. 79.

[42] ROHÁRIK, ref. 35, s. 57-59.

[43] SIRÁCKY, Ján. Od partizánskych oddielov k vojenským brigádam 2. In *Slováci v zahraničí 12*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 22.

[44] JONÁŠ, ref. 39, s. 78-79.

Keď zistili, že budú bojovať proti partizánom v Srbsku a v iných oblastiach Juhoslávie, už sa nikto nehlásil do polície. Niektorí z nich, ako napríklad 32 Padinčanov z *„HYPO polície"*, prešli potom k partizánom (a 13 zahynuli vo vojne).[45]

Tlačiareň Samuela Murtína v Kovačici pracovala aj počas druhej svetovej vojny. V rokoch 1943 – 1944 tlačila noviny *Banátsky rozsievač*, ktoré vydával Banátsky evanjelický seniorát.[46] Jeho vydávanie inicioval kovačický farár a banátsky senior Jozef Janiš. Hlavným redaktorom bol správca Základnej školy v Kovačici Andrej Mihaľ. Noviny vychádzali raz mesačne. Prvé číslo vyšlo 1. septembra 1943 a posledné, 9. číslo, v septembri 1944.[47] Keďže v Banáte Slováci po roku 1941 nemali žiadny knižný kalendár, tak dobrovoľnícka hasičská čata v Kovačici vydala vlastným nákladom na rok 1942 nástenný kalendár a rozdávala ho do každej domácnosti.[48] Vydanie knižného kalendára inicioval kovačický učiteľ Jozef Šiffel a 18. januára 1942 rozoslal obežník na všetky úrady, kde boli zamestnaní Slováci, aby vydali kalendár na rok 1943. Odozva však bola slabá. 14. mája 1942 zvolal všetkých, ktorí sa zaujímali o vydanie kalendára, poradu, ktorá rozhodla vydať kalendár, podľa možnosti pod menom kovačického evanjelického sirotinca. Kalendár sa im podarilo vydať a obsahoval tieto tematické časti: družstevníctvo, cirkev, história a zdravotníctvo, literatúra, peňažníctvo, národopis, ľudovýchova, hospodárstvo, fotografie. Zostavovateľom bol J. Šiffel. Z hľadiska obsahu bol *Banátsky slovenský kalendár* pestrejší ako *Národný kalendár*, vydávaný v tom čase v Petrovci. *Banátsky slovenský kalendár na obyčajný rok 1943* bol vytlačený v Tlačiarni Samuela Murtína v Kovačici. Najväčšia časť slovenskej inteligencie v Banáte zostala voči tejto akcii ľahostajná. Čistý zisk z predaja kalendára bol venovaný kovačickému evanjelickému sirotincu.[49] Význam Banátskeho slovenského kalendára neskôr vyzdvihol aj Martin Zloch: *„Táto brožúrka je svojráznou kronikou života banátskych Slovákov vo vojnových rokoch 1942 a 1943."*[50]

Slovenské evanjelické zbory boli aj naďalej spravované dovtedajším seniorom a aradáčskym farárom Jozefom Janišom. Neskôr sa seniorského úradu vzdal a nahradil ho padinský farár konsenior Gustáv Klobušický ml.[51] Hoci po vojne niektorí autori písali, že kovačický evanjelický sirotinec bol v roku 1941 presťahovaný do Uzdinu neďaleko Kovačice a budova sirotinca potom slúžila na rôzne iné účely,[52] z článkov uverejnených

---

[45] BABIAK, Ján. Ako to bolo potom. In *Padina 1806 – 1996, zborník prác*. Padina : Miestny odbor Matice slovenskej v Padine, 1996, s. 59. ISBN 86-901823-1-4.

[46] ZLOCH, Martin. Tlačiareň Samuela Murtina. In *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 208. ISBN 86-903911-0-X.

[47] MARKO, Ján. *Kovačičania vysokoškoláci*. Kovačica : Výbor pre zaznamenanie 190. výročia Kovačice, 1992. S. 109.

[48] Desať rokov Dobrovoľnej hasičskej čaty v Kovačici 1932 – 1942. In *Banátsky slovenský kalendár na obyčajný rok 1943*. Roč. 1, s. 57.

[49] -há-. Ako sa rodil náš kalendár? In *Banátsky slovenský kalendár na obyčajný rok 1943*. Roč. 1, s. 110.

[50] ZLOCH, Martin. Tlačiareň Samuela Murtina. In *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 208. ISBN 86-903911-0-X.

[51] ŠKANTÍK, ref. 33, s. 45.

[52] PODHRADSKÝ, Ján. Vznik a účel Slovenského evanjelického sirotinca v Kovačici. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1997*. Roč. 76, s. 59.

v *Banátskom slovenskom kalendári na rok 1943* vyplýva, že sirotinec v Kovačici fungoval aj počas druhej svetovej vojny.[53]

4. Slováci v Srieme v rámci Nezávislého chorvátskeho štátu

Sriem sa ako bývalá župa, ktorá predtým patrila Chorvátsku, stal súčasťou Nezávislého chorvátskeho štátu (Nezavisna država Hrvatska – NDH),[54] ktorý bol vyhlásený 10. apríla 1941, teda skôr ako boli obsadené niektoré územia Sriemu, ako napríklad Stará Pazova 12. a 13. apríla 1941.[55] Začiatkom júna 1941 chorvátsky poglavnik Ante Pavelić rozhodol rozdeliť Chorvátsko na veľké župy, *„ktoré boli definované ako správne oblasti na určenom štátnom území"*. Na čele každej župy bol veľký župan, ako dôverník vlády, menovaný poglavnikom. Počas júla 1941 bolo v Chorvátsku zriadených 22 veľkých žúp. Sriem sa stal súčasťou Veľkej župy Vuka so strediskom vo Vukovare.[56]

Podľa správy, ktorú vodca nemeckej národnej skupiny na Slovensku Franz Karmasin predložil slovenskému ministerstvu vnútra 20. augusta 1941, boli Slováci v Chorvátsku neorganizovaní. Medzi evanjelickými Slovákmi v Srieme a katolíckymi v Slavónsku nebolo žiadne spojenie. Keďže väčšina Slovákov v Srieme pochádzala z Báčky a boli evanjelici, tak boli československej orientácie. *„Následkom správ chorvátskej tlače o Slovensku nastalo u katolíkov národné prebudenie a u evanjelikov zas duševno-politická preorientácia. Tu veľmi rozhodujúco pôsobí sklamanie nad neuskutočneným chorvátskym národným hnutím, sľubovanej slobody a hospodárskeho zlepšenia v Chorvátsku"* [po vyhlásení nezávislosti].[57]

Počas aprílovej vojny proti Juhoslávii sa mnoho sriemskych Slovákov, ktorí slúžili v bývalej juhoslovanskej armáde, dostalo do nemeckého zajatia. Nachádzali sa v zajateckom tábore Stalag Gepruft v Nemeckej ríši. Jednotliví Slováci a evanjelickí farári preto prosili slovenského chargé d'affaires v Záhrebe Karola Murgaša, aby urgoval ich prepustenie. Odôvodnili to okrem iného aj tým, že potrebujú robotníkov na žatvu. K. Murgaš 30. júna 1941 osobne intervenoval v spomenutej veci u veliteľa nemeckej armády v Chorvátsku generála Gleise von Horstenau. Zároveň slovenské ministerstvo zahraničia požiadalo K. Murgaša, aby vec posúril priamo v Berlíne na najvyššom velení ozbrojených síl (OKW – Oberkommando der Wehrmacht). 1. júla 1941 cestoval chargé d'affaires K. Murgaš do Grazu a Viedne, aby vec posúril a 3. júla poprosil aj slovenského vyslanca v Berlíne Matúša Černáka, aby intervenoval u Vojnovej väzenskej služby (Kriegsgefangenstelle, Badenerstraβe). To už však nebolo potrebné, lebo 2. júla 1941 rozhodlo Najvyššie velenie nemeckej armády (OKW), že slovenskí štátni príslušníci a zajatci slovenskej národnosti, ktorí boli v bývalej juhoslovanskej armáde, budú prepustení z nemeckého zajatia. Ako informoval K. Murgaša staropazovský evanjelický farár Vladimír Konštantín Hurban,

---

[53] *Banátsky slovenský kalendár na obyčajný rok 1943*. Roč. 1, s. 71-73 a 110.

[54] Oficiálne Nezavisna država Hrvatska (NDH).

[55] SIRÁCKY, ref. 1, s. 20.

[56] MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Nezavisne države Hrvatske*. Zagreb : Naklada Pavičić, 2002, s. 87-88. ISBN 953-6308-39-8.

[57] Slovenský národný archív, fond Ministerstva zahraničných vecí MZV, kartón 268, bez čísla.

väčšina z nich sa vrátila domov v júli a auguste 1941. Niektorí však zostali aj naďalej v zajatí, ale tých bolo málo.[58]

V Nezávislom chorvátskom štáte sa chorvátski ustašovci pokúsili zorganizovať Hlinkovu gardu, do ktorej mali vstúpovať sriemski Slováci. Argumentovali pritom *„večným priateľstvom"* Chorvátov a Slovákov. V tom čase, keď bola Slovenská republika spojencom Nezávislého chorvátskeho štátu, ustašovci považovali Slovákov v Chorvátsku za príslušníkov spojeneckého národa. Sriemski Slováci až na malé výnimky *„odmietli tieto pokusy a orientovali sa na národnooslobodzovacie hnutie Juhoslávie, vedené v prvom období slovenskými komunistami na čele s Jankom Čmelíkom"*.[59]

Z hľadiska bezpečnosti bolo postavenie Slovákov v Srieme neistejšie ako Slovákov v Báčke a Banáte. Príčinou bol hospodársky prepad Nezávislého chorvátskeho štátu a stupňujúce sa partizánske aktivity, ktoré čiastočne zasiahli aj Sriem. No vzhľadom na blízke vzťahy medzi predstaviteľmi Slovenskej republiky a Chorvátskeho nezávislého štátu bolo národné postavenie Slovákov v Srieme lepšie ako v Maďarmi okupovanej Báčke alebo v Nemcami kontrolovanom Banáte. Nemalú zásluhu na tom mala Slovenská republika, ktorá sa usilovala podporiť slovenské školstvo a schválenie Slovenskej národnej jednoty (SNJ) v Chorvátsku. Slovenská národná jednota bola založená 9. apríla 1942.[60] Aj napriek snahám a podpore niektorých chorvátskych politikov, ako napr. ministra zahraničných vecí Mladena Lorkovića v máji 1942, bolo úradné schvaľovanie Slovenskej národnej jednoty odkladané. Minister spravodlivosti Andrija Artuković schváli stanovy SNJ až 26. júna 1943. Jeden zo základných cieľov, aby SNJ bola politickou predstaviteľkou Slovákov v Chorvátsku, sa nepodarilo presadiť. SNJ nemohla delegovať svojich predstaviteľov ako zástupcov menšiny, ale len ako zástupcov svojich členov. Verejne nesmela používať slovenskú zástavu. Nemohla si nárokovať majetok zaniknutých slovenských a československých spolkov v bývalej Juhoslávii. Slovenský vyslanec nemal právo veta v SNJ, lebo by to bolo miešanie do vnútorných vecí NDH.[61] Činnosť SNJ sa obmedzila na dodávanie kníh, časopisov, kalendárov, učebných pomôcok, organizovala prednášky a premietanie filmov.[62] Slovenské školstvo bolo garantované vládou Chorvátska, ale podmienkou, aby sa otvorila slovenská škola, muselo byť aspoň 20 žiakov, vhodná školská budova a slovenský učiteľ. Učitelia nemuseli robiť štátne skúšky.[63] Väčšinu z toho sa pre vojnu nepodarilo uskutočniť. Najaktívnejší kultúrny spolok v Chorvátsku bol Slovenský čítací spolok v Iloku na čele s Ivanom Verešom.[64]

---

[58] TKÁČ, Ján. Slovensko – chorvátske vzťahy počas druhej svetovej vojny. In *Ročenka spolku Slovákov z Juhoslávie*, číslo 3. Bratislava : Spolok Slovákov z Juhoslávie vo vydavateľstve CROCUS Nové Zámky, 2006, s. 64. ISBN 80-88992-83-4.

[59] SIRÁCKY, ref. 1, s. 20.

[60] KURIC, Andrej. *Slováci v Iloku*. Ilok : Matica slovenská Ilok; Múzeum mesta Ilok, 2002, s. 107. ISBN 953-98927-3-2.

[61] TKÁČ, ref. 58, s. 65-67.

[62] KURIC, ref. 60, s. 107.

[63] TKÁČ, ref. 58, s. 67.

[64] KURIC, ref. 60, s. 107.

V roku 1944 sa bezpečnostná situácia v Srieme zhoršila, čo sa prejavilo aj v obmedzení pohybu obyvateľstva. Pohyb Slovákov bol obmedzený a mnohí boli zatknutí. V takých prípadoch musel intervenovať slovenský vyslanec. Jeho intervencie však zväčša nepomáhali, ako to bolo napr. vo februári 1944 v prípade Jozefa Čmelíka, prednostu Okresného súdu v Starej Pazove a svetského predsedu evanjelickej cirkvi v Chorvátsku. Slovenský vyslanec v Záhrebe Viktor Bečka o tom napísal: *„Že zodpovedné úrady chorvátske i nemecké na naše intervencie dávajú nám len krátke sdelenie, že je patričný vinný, bez udania zisteného priestupku. Priestupky sa často, ba zväčša, zisťujú výpoveďami ľudí, ktorí z pomstychtivosti obžalúvajú jednotlivcov. Také obžaloby sú zväčša úplne vymyslené, alebo skreslené.“*[65] Udávania zo strany Slovákov sa objavili už krátko po pričlenení Sriemu k NDH v roku 1941. Napríklad v Erdevíku proti miestnemu slovenskému evanjelickému farárovi Ladislavovi Zgúthovi. O udávaní zo strany Slovákov písal aj Kornel Kvas, slovenský evanjelický farár z Bóľoviec.[66]

Československá banka v Záhrebe pracovala aj počas druhej svetovej vojny. Po druhej svetovej vojne bola zrušená.[67]

Slovenské evanjelické zbory v Srieme sa v čase, keď bol Sriem súčasťou NDH, rozdelili na dva proti sebe stojace tábory. Na jednej strane boli zbory v Erdevíku, Binguli a Bóľovciach, ktoré spravoval dovtedajší senior Sriemskeho seniorátu a erdevícky farár Ladislav Zgúth. Na druhej strane boli evanjelické zbory v Iloku, Starej Pazove a Šíde, ktoré boli v rámci Spravujúceho výboru Slovenskej evanjelickej cirkvi v NDH. *„Duchovným predsedom“* bol staropazovský farár Vladimír Konštantín Hurban, známejší pod spisovateľským pseudonymom Vladimír Hurban Vladimírov (VHV). V. K. Hurban vypracoval aj elaborát cirkevnej ústavy, ktorá predvídala pretvorenie Slovenskej evanjelickej cirkvi v Srieme na *„Bratstvo“*. Duchovným predstaviteľom Bratstva mal byť dozorca Bratstva a svetským predstaviteľom predseda Bratstva.[68] Pomery evanjelickej cirkvi v Srieme sa vyriešili až po skončení druhej svetovej vojny.

Obsadenie Juhoslávie v apríli a jej následné rozdelenie poznačilo aj spoločenský vývin slovenskej menšiny vo Vojvodine. Počiatočné občianske prejavy nespokojnosti boli tvrdo potlačené. Nasledujúce obdobie rokov 1942 – 1944 bolo relatívne pokojné. Na rozdiel od zvyškov bývalej Juhoslávie vo Vojvodine neboli vhodné podmienky na ozbrojený odpor. Miestne obyvateľstvo sa dalo ľahko kontrolovať. Dopomohla k tomu aj susedská kontrola početnej nemeckej a maďarskej menšiny. Národný spoločenský život Slovákov bol obmedzený. Mnohí obyvatelia mali strach a vzniknutú situáciu vnímali ako dočasnú. Neskôr, aj pod vplyvom komunistickej ideológie bolo celé vojnové obdobie označované ako obdobie okupácie, bolo poznačené činnosťou okupačnej správy a okupačných jednotiek. Matica slovenská hoci nebola zakázaná, lebo aj tak nevyvíjala žiadnu činnosť. Podobne bola paralyzovaná aj činnosť petrovského gymnázia. Aj

[65] TKÁČ, ref. 58, s. 67-68.
[66] VEREŠOVÁ, ref. 4.
[67] KURIC, ref. 60, s. 103.
[68] ŠKANTÍK, ref. 33, s. 45-46.

v prípadoch, keď sa bolo možné angažovať, tak sa slovenská inteligencia stiahla, ako to ukazuje prípad banátskeho kalendára. Zvýšená aktivita sa prejavila v prípade slovenskej evanjelickej cirkvi v Srieme. Je otázne, do akej miery to bola úprimná aktivita a či nešlo iba o formálnu servilnú spoluprácu s novým režimom.

Odbojová aktivita, na ktorého čelo sa postavila ilegálna komunistická strana Juhoslávie, sa prejavila už v roku 1941, ale najmä od leta 1944, keď to dovolili okolnosti v regióne. V tomto roku výrazne zosilnela sila partizánskeho odboja, ktorý pod svoju kontrolu získal rozsiahle územia Srbska. V auguste 1944 prešlo na stranu Spojencov Rumunsko a v polovici októbra 1944 Maďarsko vedené Miklósom Horthym zmenilo stranu a maďarská správa sa vo Vojvodine zrútila. Na východných hraniciach bývalej Juhoslávie sa v tom čase nachádzala sovietska Červená armáda. Báčka, Banát a časť Sriemu boli oslobodené v októbri 1944.

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945
Part I. Life in a Divided Territory

Ján Tkáč

SUMMARY

In April 1941, Yugoslavia was occupied and divided among the Axis countries. Bačka became a part of Horthy‘s Hungary. Banat region was formally annexed to Serbia but was administered by German Occupation Forces. Syrmia became a part of the Independent State of Croatia. The mutual cooperation of Slovaks in Bačka, Banat, and Syrmia was interrupted. The nationality‘s social life stalled. Many Slovaks had to enlist into the army. Some were arrested and ended up at the execution ground or in prison. Slovaks of Bačka began to cooperate with other Slovaks in Hungary and marginally participated in the activities of the Slovak National Unity in Košice and Budapest. The most important act of the Slovaks of Banat was the publication of the Banat Slovak Calendar for 1943. With the help of the Slovak Republic, the Slovak National Unity association was founded in Croatia. The Evangelical Lutheran Church, the largest Slovak religious organization in Vojvodina, was divided into administration districts. Those expressing dissatisfaction with the occupation were arrested or executed. Many had to enlist into the occupation army or police. From 1941 to the summer of 1944, no military operations took place in Vojvodina. Vojvodina was liberated in the autumn of 1944, without major military operations.